

Jan Zabłocki

"Homo sacer. Dinamica politico-costituzionale di una sanzione giuridico-religiosa", Roberto Fiori, Napoli 1996 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 42/3-4, 259-262

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nych znajdujących się w II tytule: Ustawa karna i nakaz karny. Dałoby to pełniejszy obraz części I, księgi VI zgodnie z tytułem opracowania, którego dokonał. Rzeczą zasługującą na uwagę jest rozdział I książki, który daje wyobrażenie o samej wspólnotce wierzących oraz o wynikającej z niej specyfice kanonicznego prawa karnego. Dodatkowo zebrane rzeczy na stronach 205-284: źródła, szeroka bibliografia, wyroki Roty Rzymskiej, wybrane publikacje prawa cywilnego, Akta i Dokumenty Vaticanum II, Zasady kierujące rewizją k.p.k. są cennym wkładem i ubogaceniem opracowania, które daje szerokie możliwości tym, którzy będą poznawać i pogłębiać kanoniczne prawo karne.

o. Tomasz Galkowski, C.P.

Roberto Fiori, Homo Sacer. Dinamica politico-costituzionale di una sanzione giuridico-religiosa, Università di Roma «La Sapienza». Pubblicazioni dell'Istituto di Diritto Romano e dei Diritti dell'Oriente e Mediterraneo, Jovene Editore, Napoli 1966, ss. 593.

Młody włoski romanista Roberto Fiori, uczeń Profesora Feliciano Serrao, w obszernym studium pt.: *Homo sacer. Dinamica politico-costituzionale di una sanzione giuridico-religiosa*, poruszył problemem żywo nurtujący tak prawników, jak historyków religii. Dzieje formuły *sacer esto* to nie tylko historia kary, lecz także stopniowy proces dochodzenia do rozróżniania pomiędzy tymi zasadami prawnymi i religijnymi, które pierwotnie były jednolite. Jedynym jednak archaicznym źródłem zawierającym formułę *sakros esed* jest *lapis Niger* znaleziony się na *Forum*. Pozostałe pochodzą z późnej republiki, bądź z początków pryncypatu i tylko przytaczają czy interpretują przepisy archaicznego prawa. Przepisy bowiem dotyczące prawa archaicznego przechowywane pieczołowicie w gromadzonych przez wieki archiwach kapłańskich przypadły. Zachowały się z nich tylko mniej lub bardziej obszerne informacje rozproszone w różnego rodzaju źródłach. Na podstawie tych źródeł R. Fiori przedstawił w sposób całościowy zagadnienie *homo sacer* jako sankcji prawno-religijnej.

Omawiana praca składa się ze wstępu poświęconego przedstawieniu tematyki badawczej, zakresu i układu pracy, a także charakterystyce wykorzystywanych źródeł (s. 1-5) oraz dziewięciu merytorycznych rozdziałów: I. *La posizione del problema: il «perché» del 'sacer esto'* (s. 7-24); II. *La 'consecratio nel ius pontificum'* (s. 25-72); III. *La proscrizione come «separazione» del reo dal gruppo: l'ipotesi dell'origine indoeuropea del 'sacer esto'* (s. 73-100); IV. *'Pax deorum'. La rappresentazione dell'universo come ordine giuridico-religioso nel pensiero romano arcaico* (s. 101-178); V. *Fattispecie primitive di 'sacratio'* (s. 179-291); VI. *Le 'leges sacrae' ple-*

bee (s. 293-324); VII. 'Adfectatio regni' e 'sacer esto' (s. 325-478); VIII. *Aspetti procedurali* (s. 479-506); IX. *Concessioni giuridico-religiose e ideologie politiche: il ruolo del 'sacer esto'* (s. 507-532). Ponadto praca została zaopatrzona w indeks źródeł (s. 533-593). Nawet pobieżny przegląd źródeł tam umieszczonych pozwala zauważyć, że pochodzą one z dzieł, których autorami byli nie tylko juryści zajmujący się prawem sakralnym, ale też historycy, antykwaryści czy gramatycy. Nic dziwnego więc, że korzystanie z tych źródeł, przy badaniach nad dawnym prawem sakralnym, wymagało szczególnej ostrożności i niezwyklej umiejętności.

Rozpoczynając rozważania na temat *homo sacer* w rozdziale pierwszym – *La posizione del problema: il «perché» del 'sacer esto'* (s. 7-24) – Roberto Fiori sygnalizuje, że w literaturze romanistycznej zajmowano się dotąd jedynie kwestią skutków jakie pociągało za sobą uznanie człowieka za *sacer*. Według jednych *homo sacer* był wydalany ze społeczności, według innych zabijany i składany w ofierze jako ofiara przebłagalna. Możliwe też, że dobrowolne opuszczenie społeczności po naruszeniu tabu było skutecznym sposobem uniknięcia śmierci. Jeśli ono nie nastąpiło to społeczność miała obowiązek, albo przynajmniej możliwość bezkarnego zabicia *homo sacer* po to, by złożyć go w ofierze, tak jak składało się w ofierze inne rzeczy.

W rozdziale drugim: *La 'consecratio' nel 'ius pontificum'* (s. 25-72) Roberto Fiori przyjmuje, że złożenie człowieka w ofierze odbywało się tak samo, jak złożenie w ofierze rzeczy. A zatem *homo sacer* spełniałby przy *consecratio* tę samą rolę co *res sacra*. Omawia też poglądy na temat *res: sacrae, sanctae i religiosae* oraz pojęcie *homo sacer*. W tym ostatnim przypadku analizuje dokładnie definicje *homo sacer* podane przez Macrobiusa i Festusa. Ponadto zajmuje się kwestią *consecratio capitis* oraz *consecratio bonorum*, a także rozpatruje różnicę między *consecratio* a *dedicatio* czy *destinatio dis*. Wreszcie podaje znaczenie słowa *sacer* w języku łacińskim oraz terminy jakimi posługiwano się na oznaczenie *homo sacer* w języku germańskim i greckim.

W rozdziale trzecim zatytułowanym *La proscrizione come «separazione» del reo dal gruppo: l'ipotesi dell'origine indoeuropea del 'sacer esto'* (s. 73-100) Autor zastanawia się, jaki istniał stosunek między *sacertas* i analogicznymi instytucjami w kulturze indoeuropejskiej, a zwłaszcza między germańską *Friedlosigkeit* i grecką *ἀτιμία*. Jego zdaniem tak *Friedlosigkeit*, jak i *ἀτιμία* zmieniły, z biegiem czasu, znaczenie z prawno-religijnego na wyłącznie prawne. Porównując te instytucje dochodzi do wniosku, że w prawie germańskim i greckim nastąpiło ich zlaicyzowanie, natomiast w prawie rzymskim sakralizacja.

W rozdziale czwartym: *'Pax deorum'. La rappresentazione dell'universo come ordine giuridico-religioso nel pensiero romano arcaico* (s. 101-178) Autor mówi o naturze przestępstw zagrożonych sankcją *sacer esto*, które polegają na zamachu na *maiestas*, naruszeniu *terminus*, czy złamaniu *fides*. Popętnienie ich powodowało narusze-

nie porządku prawno-religijnego, określanego *pax deorum*, cieszącego się szczególną ochroną w epoce archaicznej.

W rozdziale piątym: *Fattispecie primitive di 'sacratio'* (s. 179-291) Autor przedstawia zarówno te stany faktyczne, które były bezpośrednio zagrożone sankcją *sacer esto*, jak i te, dla których taką sankcją można jedynie wyinterpretować. Do pierwszych należą *verberatio parentis*, nadużycia *patria potestas*, bezprawny rozwód z *mater familias*, uśmiercenie dzieci do trzech lat, naruszenie *pudicitia*, zwłaszcza wobec *praetextati* oraz *virgines*, następnie naruszenie *terminus*, popełnienie *perjurium* czyli krzywoprzysięstwa, dokonanie *fraus* zwłaszcza w wyniku złamanie *fides* przez patrona w stosunku do klienta. Inne stany faktyczne, które jak uważa Autor pociągały za sobą sankcję *sacer esto* to: niektóre przestępstwa, np. picie wina czy *adulterium*, popełnione przez kobiety, a także złamanie *fides* dłużnika wobec wierzyciela, oraz złamanie *fides* w stosunkach międzynarodowych poprzez naruszenie zawartych układów w formie *foedus* czy *sponsio*, oraz znieważenie legatów.

W rozdziale szóstym: *Le 'leges sacrae' plebee* (s. 293-324) R. Fiori omawia pierwszą secesję plebejuszy na *mons Sacer* oraz podaje zasady zaprzysiężonego kompromisu zawartego pomiędzy plebejuszami i patrycjuszami, które tworzyły jakby „konstytucję plebejską”. Zgodnie z nią wszelkie naruszenia porządku, jeśli nawet nie pociągały za sobą *sacratio* sprawcy, to były złamaniem *fides*, obrażą *maiestas plebis* oraz *maiestas tribunicia*.

W rozdziale siódmym: *'Adfectatio regni' e 'sacer esto'* (s. 325-478) Autor zajmuje się zbrodnią (*crimen*) polegającą na *adfectatio regni*, za którą, zgodnie z *leges sacrae* groziło *consacratio capitis et bonorum*. Posądzony o dążenie do przejęcia władzy królewskiej był już jeden z pierwszych konsulów P. Valerius Publicola, a później Cn. Marcus Coriolanus i Ceso Quincius. Wszyscy oni byli oskarżani przez plebejuszy o chęć przejęcia władzy. Ofiarą oskarżeń patrycjuszy padli Sp. Cassius Vecellinus, Sp. Maelius i M. Manlius Capitolinus. Następne oskarżenia miały miejsce w czasie walk optymatów z popularami. Przykładem może służyć T. Sempronius Gracchus. Niektórzy byli nawet ogłaszani *hostes rei publicae*. Oskarżeń nie uniknęli też M. Tullius Cicero czy C. Iulius Caesar.

W rozdziale ósmym: *Aspetti procedurali* (s. 479-506) są omawiane zagadnienia związane z procedurą *sacratio*, a wśród nich kwestia odkąd *homo* staje się *sacer*, następnie czy jego uśmiercenie jest obowiązkiem, czy tylko uprawnieniem. W celu odtworzenia procedury *sacratio* Autor poddał wnikliwej analizie poszczególne przypadki *sacratio*. W pewnych przypadkach jednak brak źródeł nie pozwala na to, by odtworzyć *modus procedendi*, np. przy *terminum exaratio*, przy krzywoprzysięstwie w trakcie procesu *per legis actionem sacramento*, czy *fraus* patrona w stosunku do klienta.

Wreszcie w rozdziale dziewiątym: *Concessioni giuridico-religiose e ideologie politiche: il ruolo del 'sacer esto'* (s. 507-532), Autor zastanawia się nad koncepcją

prawno-religijną i ideologiczno-polityczną oraz nad samym znaczeniem instytucji *sacer esto*.

Prezentowana praca jest niewątpliwie godna uwagi dzięki szerokiemu wykorzystaniu źródeł i literatury oraz omówieniu całego tła historycznego, w którym pojawił się problem *homo sacer*. Autor w swojej pracy nie ograniczył się tylko do sposobu ukarania *homo sacer*, ale postanowił znaleźć odpowiedź na pytanie: dlaczego ktoś staje się *sacer*. Inaczej mówiąc, na jakiej podstawie było możliwe skazanie na karę śmierci oraz według jakich procedur prawno-religijnych tego dokonywano.

Jan Zabłocki